

SEHÎ BEY DİVANI'NDA ÂDETLER VE İNANÇLAR*

 Işıl Pınar ÖZLÜK^a

Özet

Osmanlı İmparatorluğu tarihte benzeri çok az görülen ihtişamlı bir devlet yapılanmasıdır. Bu yapılanmanın siyasî ve askerî anlamda en görkemli dönemi hiç şüphesiz 16. asırdır. Siyasî anlamda "altın çağ" olarak nitelendirilen bu dönemde; edebî hayatta da İslâm medeniyeti dairesine girilmesiyle doğal bir şekilde dâhil olunan kültürel yapının getirileri 16. asırda sindirilmiş, acemilikler geride bırakılmıştır. Bir önceki asırda Arap ve Fars edebiyatının usta şairlerine gıptayla bakan Osmanlı şairi bu asırda eserlerine, doğulu örnekleriyle mukayese edecek kadar güvenmektedir. Adlarını tarihin sayfalarına altın harflerle yazdıran Hayâlî, Bâkî, Zâtî, Fuzûlî gibi usta şairlerin yanı sıra yazdığı "Heşt Behişt" isimli tezkiresiyle şöhret bulan Sehî Bey de 16. asrın önemli simalarındandır. 15. asrın büyük şairlerinden Necâtî Bey'in yanında yetişen Sehî Bey'in Dîvânında ustasının etkisini görmek mümkündür. Gündelik hayattan manzaralar, dönemin eğlence kültürü, atasözleri-deyimler, yerel halk söyleyişleri açısından zengin bir malzemeye sahip olan Dîvân, dönemin kültür tarihi açısından da önemli bir kaynaktır. Bu çalışmada, Sehî Bey Dîvânı sosyal hayatta önemli bir yere sahip olan âdetler ve inançlar bakımından incelenip değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk edebiyatı, Sehî Bey, Âdet, Sosyal hayat, Dîvân.

TRADITIONS AND BELIEFS WITHIN THE SEHÎ BEY DÎVÂN

Abstract

The Ottoman Empire is one of the magnificent state structures which is very unique in the history. The most glorious period of this structuring in terms of politics and military is undoubtedly 16th century. In this period, which is described as the "golden age" in the political sense; with the entry into the circle of Islamic civilization in literary life, the returns of the cultural structure, which was naturally included, were digested in the 16th century, and novices were left behind. The Ottoman maritime, which was envious of the master borders of the Arab and Persian examples in the previous century, trusts the products in this century enough to make comparisons with the eastern example. Sehi bey, the founder of tezkire called "Heşt Behişt", is one the masters of the century just as Hayâlî, Bâkî, Zâtî, Fuzûlî, whose names were written in golden letters on the pages of the history. It is possible to see the influence of his master in the Dîvân of Sehî Bey, who grew up next to Necati Bey, one of the great poets of 15th century. The Dîvân, which has a rich material in terms of daily life

* Bu çalışma, Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulan bildiriden genişletilerek üretilmiştir.

^a Dr. Öğr. Üyesi, Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ipozluk@hotmail.com

Makale Geliş Tarihi: 21.10.2022, Makale Kabul Tarihi: 19.12.2022

scenes, entertainment culture of the period, proverbs-idioms, local folk sayings, is also an important source for the cultural history of the period. In this study, the customs and beliefs that have a place in the social life of Sehî Bey's Dîvân are analyzed and evaluated.

Keywords: Classical Turkish literature, Sehî Bey, Tradition, Social life, Dîvân.

Giriş

Milletlerin ortak kültürel miraslarının en başında dilleri gelmektedir. Dil bir millete ait, ona has her türlü unsuru bünyesinde barındırır ve bu unsurları sonraki çağlara taşır. Toplumun hassasiyetleri, farklı kültürlerle ilişkileri, bulunduğu coğrafya, yönetim şekli, inanç sistemi, gelenek ve göreneklere kısacası genelden özele her türlü hususiyetini bir milletin dilinde takip etmek mümkündür. Çöl iklimine sahip Arap coğrafyasında bu coğrafyaya en doğal şekilde uyum sağlayan devenin Arapçada yahut göçebelikten gelen Türklerde atın ve çağrıştırdıklarının Türkçede kaç farklı kelimeyle ifade edildiği dahi bunun için bir kanıt niteliğindedir. Dilin yüzyıllarca canlı bir varlık gibi büyüdüğü, geliştiği, coğrafi yahut kültürel yakınlık gibi sebeplerle farklı dillerle ilişki içerisinde olduğu durumlarda kelime alış-verişlerinin olduğu yadsınamaz bir gerçekliktir. Konuşulan dilin yanında, benzetme ve mecazlarla farklı anlam ve çağrışımlarla yeni bir dünya kuran edebî dil ise bambaşka bir mecradır. Edebi dil, doğal olarak taşıyıcısı olduğu unsurların yanı sıra kendisini bir zanaatkâr titizliğinde işleyen şair ve yazarların kaleminde bambaşka bir dönüşüm geçirir. Akla hayale gelmeyecek benzetmeler, ancak şairin ya da yazarın hayal dünyasının sınır çizebileceği evrenler bu malzemeyle kurulur. Edebî dilin belki de en önemli özelliği çok anlamlılığıdır. Okuyucudan okuyucuya farklı anlamlar kazanan metinler ve şiirler aynı okuyucunun hayat tecrübesinin artmasıyla dahi bambaşka anlam dünyalarının kapılarını açar. Aynı okuyucu tarafından hayatının farklı dönemlerinde okunan bir edebî metinden alınan haz ve anlam dahi değişebilir. Hele de bu edebî metin bugün *Klasik Türk Edebiyatı* olarak adlandırdığımız bir edebiyatın ürünü ise anlamlandırma faaliyeti belirli bir seviyede alt yapı gerektirmektedir. Agâh Sırrı Levend'in *Klasik Türk Edebiyatının kaynakları* arasında saydığı tasavvuf, din, felsefe, tarih, efsaneler, bâtinî ve zahirî ilimler gibi başlıklar dahi bu edebiyata ait metinlerin muhatabı olan okuyucu kitlesini ciddi bir altyapı hazırlığının beklediğinin bir göstergesidir. Bu özelliklerinin yanı sıra aradan asırlar geçmesine rağmen bu metinlerde karşılaştığımız bazı unsurlar, kültürel mirasın edebî metinler vasıtasıyla günümüze kadar nasıl taşındığının da göstergesidir. Gündelik hayatımızda hâlen kullandığımız atasözleri ve deyimler, geçerliliğini koruyan âdet ve inançlar, gündelik hayata ait unsurlar, eğlence ve törenler bu metinlerde ince ince işlenmiştir. Çalışmamızın amacı *Klasik Türk Edebiyatı* şairlerinden Sehî Bey'in (1548) Dîvân'ından hareketle bu eserdeki âdet ve inançları dikkatlere sunmaktır.

Sehî Bey XVI. asır Türk Edebiyatının önemli isimlerindedir. Fatih Sultan Mehmed'in hükümdarlığı döneminde Edirne'de dünyaya geldiği bilinen şairin doğum yılı belli değildir. Onun döneminde tanınmasını sağlayan, Anadolu'da yazılmış ilk tezkire unvanını taşıyan *Heşt Behişt* isimli eseridir. Türk edebiyatında şairlerle ilgili biyografik bilgiler veren tezkireciliğin, XV. asırda Çağatay sahasında Ali Şir Nevaî'yle başladığı ve kesintisiz bir şekilde XX. asra kadar devam ettiği bilinmektedir (Sungurhan, 2013, s. 72). Şöhret bulmasını sağlayan tezkiresinin yanında şairin bir de Dîvân'ı vardır. Şiir

yazma hususunda dönemin önemli şairlerinden Fuzûlî, Bâkî yahut Hayâlî Bey kadar başarılı olmasa da eseri dönemin sosyal hayatını yansıtan unsurlar içermesi bakımından oldukça zengin bir kaynaktır.

Sehî Bey'in kaynaklarda XV. asrın önemli şairlerinden Necâtî Bey için "üstadımızdır" dediği, şiirde onu taklit ettiği belirtilmekle birlikte hiçbir şiirinin şöhret bulmadığı ifade edilmektedir (Canım, 2000, s. 314; İsen, 1994, s. 180). Necâtî Bey'in yanında yetişen şair, hocasının ölümü üzerine şu tarihi düşmüştür:

Nağ-i Necâtî 'âleme târîh olmağın

Târîhini didi Sehî "gıtdi Necâtî hây" (914) (Tarih-6, s. 345)

Latîfî, Tezkiresinde Onun şiiri için "...eş'ârında çendân 'uzûbet ü reng yokdur" (Canım, 2000, s. 314) ifadesini kullanmıştır. Sehî Bey'in Dîvân'ı şöhret bulamamış olsa da şiirleri bugün kültür tarihimiz açısından zengin bir kaynaktır. Zaman zaman

Gözi itdüğünü gönlüme bir bir

Egilmiş kaşı kulağına söyler (Gazel 80-5, s. 200)

beytinde olduğu gibi nüktedan bir söyleyiş yakalasa da şiirlerinde genel olarak zorlama ifadeler, tutuk bir söyleyiş hâkimdir. Halk ağzına yakın olan; örütmek (K.20-18), toylamak (K.26-38), bek basmak (K.31-38), yelüp yopurmak (G.54-4) gibi ifadeler Dîvân'da karşımıza çıkmaktadır. Dil hususiyetlerinin yanında yaşanan hayattan manzaralar, atasözleri-deyimler, âdet ve inanışlar, eğlence ve oyunlar da Dîvân'ın kültür tarihi açısından zengin bir kaynak olduğunu göstermektedir. Âdet kelimesinin anlamı sözlüklerde gelenek, alışkanlık olarak geçmektedir. Âdetler toplumun geçmişten günümüze getirdiği davranış kalıplarıdır. İnançlar ise halkın dînî görüşleriyle ilgili hassasiyetlerini içeren bir mefhumdur.

Çalışmamızda Sehî Bey Dîvânı üzerine yapılmış en güncel çalışma olan Prof. Dr. Hakan Yekbaş'ın Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın e-kitap sisteminde bulunan "Sehî Bey Dîvânı" (2020) isimli kitabı esas alınmış, metnin imlâ hususiyetlerine bağlı kalınmıştır. Dîvân'da tarama yoluyla tespit edilen malzeme "Âdetler" ve "İnançlar" olmak üzere iki başlık altında toplanmış; değerlendirmeye tâbi tutularak alfabetik olarak sıralanmıştır.

A. SEHÎ BEY DİVANI'NDA ÂDETLER

1. Bahşış Vermek

Padişahın veya devlet büyüklerinin halktan kişilerin hizmetleri karşılığında bahşış vermeleri günümüzde toplumun her tabakasına yayılmış eski bir adettir. Bu adet aynı zamanda bahşış verenin cömertliğini göstermesi için de bir vesiledir. Sehî bahşış konusunda kasidesini sunduğu İbrahim Paşa'nın, elinin açıklığından deniz ve madenlerin utandığını, âb-ı hayâtın ise cömertliğinden dolayı mahcup olduğunu dile getirmektedir.

Dest-i cûduñ bahşışinden utanur deryâ vü kân

Luţf-ı tab' uñdan hacil olmuş durur âb-ı hayât (Kaside 14-4, s. 61)

2. Bayramda Âteş-bâzların Gösteri Yapması

Ateşle ilgili gösteriler yapanlara âteş-bâz denilmekteydi (Arslan, 1999, s. 242). Şair bayram eğlencesinde sıranın âteş-bâza geldiğini ifade etmektedir.

‘İd hengâmında âteş-bâz-ı vaqt oldı meger

K’âsumânîler yaçar her şeb felekde mâh-tâb (Kaside 12-5, s. 53)

3. Bayramda Güzel Kıyafetler Giyinmek

Bayramda yeni kıyafetlerin giyilmesi, güzellerin süslenmesi, kıyafetlerin mücevher ve altınla süslenmesi Dîvânlarda sıklıkla karşımıza çıkmaktadır (Sungurhan, 2011, s. 67). Bayramlar her dönemde insanlar için kutsal ve önemli sayılmıştır. Bayramda tıraş olunması, yeni kıyafetler giyilmesi, güzel kokular sürülmesi de bayrama verilen değer göstergesidir. Aşağıdaki beyitte bayram sebebiyle her tarafta âşikların gezindiği ve gümüş servilerin nazdan sevap giysileri giydikleri hayal edilmektedir.

Her taraf ‘uşşâk ile şalınmağa bayrâmda

Nâzdan her serv-i sîmîn geydi eşvâb-ı şevâb (Kaside 12-6, s. 53)

4. Delileri Zincire Vurmak

Akli dengesi yerinde olmayanlar için Osmanlı toplumunda onları zincire vurmak çözüm olmuştur. Zincirle bağlanan kişinin aşırı hareketleri bu şekilde kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Mumun alevinin yüzüne gelmesi sebebiyle onu dîvâneye benzeten şair, mumun alevini kontrol altına almak için çerağın demir bend kullandığını ifade etmektedir.

Gice yüzüne karşı dil uzatduğün şem‘

Dîvâne diyü itdi çerâğ aña demür bend (Gazel 38-2, s. 175)

5. El Kavuşturmak

Hizmet etmek amacıyla ellerini vücudun önünde bağlayıp beklemek anlamında kullanılmaktadır. Özellikle sultanın huzuruna çıkan kulların el kavuşturup ayakta beklemeleri âdettendir.

Hizmete el kavşurup dîvâra nakş olmuş durur

Bir kız oğlandır ki ad olmuş aña gülnâz gül (Gazel 149-3, s. 241)

6. El Öpmek

“Kavuştuğum sevgilinin elini öpsem ne olur? Mansıp alındığında padişahın elinin öpülmesine şaşılmaz” diyen şair padişahın mansıp alındığında da el öpüldüğünü şu beyitle ifade etmektedir.

Vaşl olup öpsem ol şanemüñ ben n’ola elin

Öpse ‘aceb mi manşıb alan pâdişâ elin (Gazel 183-1, s. 262)

7. Güvercin Uçurmak

İletişim araçlarının günümüzdeki kadar gelişmediği eski zamanlarda insanlar haberleşmek için farklı yöntemler geliştirmişlerdir. Ulaklar veya kervanlar aracılığıyla gönderilen mektupların yanı sıra iletişim aracı olarak özel eğitilen güvercinler de kullanılmıştır. Diğer yollara nazaran hızlı bir araç olan güvercinin haberleşmedeki bu işlevi beyitte şu şekilde ifade edilmektedir.

Beni öldürmek ile gönlini eglerse nigâr

Uçuram cân u dili aña kebûter yirine (Gazel 253-5, s. 302)

8. Hastaya Meyve Suyu Vermek

Hastanın gücünü toplayıp ayağa kalkabilmesi için sağlıklı ve özenli bir beslenme gerekir. Hasta insana özel çaylar, çorbalarla birlikte vitamin açısından zengin olan meyve ve sebze sularının verilmesi günümüzde de uygulanan bir âdettir. Sehî bitkinin şekerini ez suyunu iç derken bu âdeti hatırlatmaktadır.

Şarâb-ı leblerüñ şun haste câna

Yine kand-i nebâtüñ ez şuyın iç (Gazel 27-3, s. 168)

9. Hediye Verme Âdeti

Pîş-keş çekmek, hediye vermek anlamına gelir. “Çarh feleğin atını pîş-keş çekmek için yelesini güneş nalını da hilal yaptı” diyen şair burada hediye edeceği atı nasıl süslediğini anlatmaktadır. Benzetmelerden burada bir tuğ mazmunu olduğu da söylenebilir. Tuğun üst kısmında at yahut öküz kuyruğu kullanıldığından bu parlak tüylerle güneş ışınları arasında benzerlik ilişkisi kurulmaktadır. Aynı zamanda tuğların en tepesinde hilal şekli vardır. Nalın hilal şeklinde olması da tuğun tepe kısmıyla bağlantı kurulmasını sağlamaktadır.

Pîş-keş çekmek için yâhûd felek hinkini çarh

Eyledi mihri kuşâs u na‘lini itdi hilâl (Terkib-i Bend 2-V-36, s. 139)

Bir başka beyitte ise armağan kelimesi kullanılmaktadır. Hediye vermek-hediye almak Türk kültüründe önemli bir âdettir. Sehî de şiirini İstanbul’a armağan etmektedir: “Cennetin gülü olan Necâtî’nin rûhu, Sehî şiirini İstanbul’a armağan etmişken nasıl şad olmasın?”

Nice şad olmasun rûh-ı Necâtî ey gül-i cennet

Sehî eş‘ârî İstanbul’a şimdi armağân itdi (Gazel 273-5, s. 312)

10. Heykel-Tılsım-Hamâil

Hamâil kelimesinin sözlük anlamı kılıç bağıdır. Kelime tılsım, muska anlamlarına da gelmektedir (Devellioğlu, 1998, s.320; Pala, 2000, s. 168). Kılıcın göğsüme hamâyil astı, okunsa boynuma heykel taktı diyen şair sevgilinin göğsünde ve boynunda açtığı yaraları kutsal birer nesne gibi taşıdığını belirtmektedir.

Sîneme aşdı hamâyil zağm-ı şemşîrûñ senüñ

Dağdı heykel boynuma fûmâr idüp tîrûñ senûñ (Gazel 135-1, s. 232)

Tılsım; bir tür büyüdür (Onay, 2000, s. 442). Muska, hamâil-hamâyıl, heykel, hemen hemen aynı anlamlarda kullanılan olağanüstü bir güce sahip olduğuna ve üzerinde taşıyan kişiyi kazadan, beladan, kötülüklerden, kem gözden koruyacağına inanılan nesnelere verilen addır.

Ŧılsım eyle vücûduñ nağdini gencîne-i fakra

Vücûd-ı heykel-i âdem Ŧılsım-ı genc-i 'ibretdür (Kaside 18-15, s. 76)

11. Hil'at Giymek

Hil'at Osmanlı devletinde sembol bir giysidir. Sultan hatayı cezalandırırken; sadakati ve başarıyı ödüllendirirdi. Herhangi bir konuda gösterilen başarı, alınan yeni unvan, yeni makam hil'at giydirilerek taltif edilirdi (Özlük, 2011, s. 39). Aşağıdaki her iki beyitte de giyilen hil'atın alelade bir giysi değil bir sembol olduğu görülmektedir.

Bu nice devlet olur k'oldı rûz-ı fıtratdan

Velâyet egnine hil'at başına fâzıl-ı külâh (Kaside 2-12, s. 30)

Zühd ü taqvâyı dîşâr eyleyüben fâzıl şî'âr

Gey yaraşur saña bu hil'at u devlet haqqâ (Kaside 10-18, s. 47)

12. Kara Mektubu Kara Zarfa Koymak

Renklerin insan psikolojisi üzerindeki etkisi yadsınamaz bir gerçekliktir. Bu; koyu tonların karamsarlık açık tonların ferahlık vermesi gibi laboratuvar ortamında yapılacak deneylere ihtiyaç duymadan ifade edebileceğimiz bir durumdur. Dünyasının kararması, dünyaya pembe gözlüklerle bakmak, içi kararmak gibi ifadeler insanın ruhsal durumunun renklerle ifadesinden başka bir şey değildir.

Renklerin insan psikolojisi üzerindeki etkileri doğrudan bir etki midir yoksa çağrışım, tecrübe kaynaklı mıdır, sorusunun kesin bir cevabı yoktur (Kandinsky, 2001, s. 77). Renkler, toplumların hayatı algılama ve yorumlamalarıyla ilgili ipucu veren önemli birer kaynaktır. Siyah, örten, saklayan anlamında kullanılan; bir perde gibi gizleyen, "gayb" haline işaret eden bir renktir (Şahinler, 2002, s. 19). Siyah olumlu ve olumsuz anlamlarıyla da karşımıza çıkmakla birlikte aynı zamanda yası sembolize eden renktir (Uğur, 2009, s. 21).

Beyitte kara mektup kara yani kötü haberi çağrıştırırken, bu kara haberin karalara sarılarak iletildiği belirtilmektedir.

Dolaşduğı budur haŦtuña zülfüñ

Ŧaralara şarılır kara mektûb (Gazel 14-2, s. 160)

13. Kılıç Duası - Du'â-yı Seyf

Tanju Seyhan'ın 2003 yılında yaptığı çalışmada konuyla şu bilgiler verilmektedir; Kılıç duası, Zülfikar isimli kılıcı meşhur olan Hz. Ali'ye ait olduğu düşünülen "du'a'ü's-seyfî ve'l-hırzî'l-emânî" adıyla da bilinen bir duadır. Bu duayı okuyan kişinin günahlarından arınacağına, iki dünya kaygısından uzak olacağına ve Hz. Muhammed'in şefaatine kavuşacağına inanılmıştır (aktaran Tanrıbuyurdu, 2012, s. 140). Bu dualar yazılarak üçgen bir muska hâline getirilmiş yahut katlanarak kişinin boynuna asılmak suretiyle kullanılmıştır. Günümüzde müzelerde rastladığımız eski dönemlere ait kılıçlarda bu hususiyeti gözlemek mümkündür. Üzerinde duaların yazılı olduğu en bilinen örneklerden bir tanesi de Fatih Sultan Mehmet'in Topkapı Sarayı Müzesinde sergilenen kılıcıdır. Kılıcın üzerinde fetih duası vardır. Kılıcın kuvvetli ve sağlam olması, zaferler kazanması, sahibine zarar gelmemesi gibi niyetlerle duaların kılıçların üzerine işlendiği görülmektedir.

Şair kılıcın can muskasını kendi üzerinde taşıdığını ifade ederek, kılıcının üzerine yazılmış dualar olduğunu belirtmektedir. Gönül de kılıcın açmış olduğu yarayı dualı kılıç gibi saklamaktadır.

Dil şekl-i zaḥm-ı tîḡuñî baş üzre şakınur

Heykel-i du'â-yı seyf idinür hırz-ı cân kılıç (Kaside 15-15, s. 65)

14. Kına Yakmak

Türk toplumunda kına yakmak çok eski bir gelenektir. Özellikle düğünlerde ve bayramlarda kına yakma geleneği günümüzde hâlen varlığını sürdürmektedir. Ali Rıza Bey, Bir Zamanlar İstanbul isimli eserinde Ramazan'ın ilk gününü ve bayramı tespit etme görevinin İstanbul Kadılığının sorumluluğunda olduğunu belirtmektedir (Ali Rıza Bey, t.y, s. 150). Bu günlerde İstanbul Kadısının görevlendirdiği memurların ayın gökteki durumuna şahitlik ederek, Ramazan'ın başlangıcını ve sonunu bu şekilde belirlendiğine dair ifadelerini aşağıdaki beyitle alâkalandırmak mümkündür. İlk beyitte bayrama şahit olanın gecedен elini kınayla kırmızıya boyadığı ifade edilmekteyken ikinci beyitte bayram geldi diye sevgilinin hayalinin elinin kınayla ala boyandığı belirtilmektedir.

Şâh dîvânına ḡân çekmek için şâhid-i 'îd

Giceden daḡı elin eyledi ḡinnâ ile al (Kaside 22-6, s. 92)

Vaşl olup gözüm yaşı dest-i ḡayâl-i dil-beri

Naḡş-ı ḡinnâ ile 'îd irdi diyü al eyledi (Gazel 277-2, s. 314)

Dîvân'da dönemin dil hususiyetleri sebebiyle bugün kına şeklinde kullandığımız kelimenin "ḡinnâ" olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Aşağıdaki beyitte, güzeller ellerini kınayla boyadıkça; bayramın her yıl cihana şeref vererek geldiği dile getirilmiştir.

Nitekim vire şeref her yıl cihâna rûz-ı 'îd

ḡûblar ḡinnâ ile destini itdikce ḡizâb (Kaside 12-37, s. 55)

15. Kırmızıyla Yazmak

Eski eserlerde karşımıza çıkan bir âdeti şair, “bölümün üzerine kırmızıyla beyit yazmak adettir” şeklinde ifade etmektedir. Yazma eserlerle ilgili çalışmalarda zaman zaman bölüm başlıklarının zaman zaman da beyitlerin kırmızı mürekkeple yazıldığı görülmektedir. Sehî bu âdeti aşağıdaki beyitle dile getirmektedir.

Kanlı yaşım işigüñde mâcerâsın ‘arz ider

Beyt yazmak sürh ile ‘âdet durur bâb üstine (Gazel 236-4, s. 292)

16. Kurban Kanının Alna Sürülmesi

Kurban, gerçekleşen bir istek yahut bayram vesilesiyle kanı akıtılan hayvana verilen addır. Bir dileğin gerçekleşmesi sonucunda kesilen kurbanı ise adak kurbanı denilir. Adak kurbanının kanının alna sürülmesi âdeti vardır.

1800’lerin başında İstanbul’da bulunan bir İngiliz olan Miss. Julia Pardoe bir Müslümanın hastalıktan kalktığında, yolculuktan döndüğünde yahut çocuğu olduğunda kurban kestğini ancak Kurban Bayramı’nın mahiyetinin daha farklı olduğunun altını çizer (Pardoe, 1997, s. 61). Kanın alna sürerek kurbanın kabul olacağı inancı aşağıdaki beyitte şu şekilde ifade edilmektedir:

Vişâlûñ ‘îdına qurbân olan ‘aşıklarunñ kanın

Sürüp alnuña hâl itdüñ kabûl olmağa qurbânunñ (Gazel 134-4, s. 232)

17. Mecliste Kadehin Elden Ele Gezmesi

Klasik şiirde sıkça kullanılan unsurlardan biri bezmdir. Bezmin olmazsa olmaz unsurları ise sâki, mey ve câmdir. Şair, mecliste elden ele gezen kadehi, her gördüğüne meyleden hercai bir güzele benzetmektedir.

Gördüğüne meyl ider meclisde bir hercâyidür

Sâkıyâ döner yürür câm-ı muşaffâ her taraf (Gazel 121-5, s. 225)

18. Micmer - Buhurdân Kullanmak

Güzel koku vermesi için rayihası olan unsurların içinde yakıldığı kaba buhurdan yahut micmer adı verilir (Devellioğlu, 1998, s. 643). Güzel kokulu maddeler geçmişten beri özellikle dînî törenlerde kullanılmıştır. Klasik edebiyatta ise bu durum bezme güzel koku yaymak amacıyla yapılan bir uygulamadır. Şairler zaman zaman micmer yahut buhurdanla sevgilinin aşkıyla için için yanan âşık arasında benzetme ilişkisi kurmuşlardır (Özkan, 2007, s. 477). Günümüzde biraz değişerek oda spreyleri ve tütsülerle devam eden bu âdet aşağıdaki beyitte şu şekilde ele alınmaktadır:

Âteş-i la‘le buhûr itmek için ‘anber olur

Âşaf-ı şâh-ı cihân bezmine micmer hâtem (Kaside 25-17, s. 103)

19. Parmağa İp Bağlamak

Bir şeyi unutmamak amacıyla parmağa ip bağlamak eski bir âdettir. Yapılması gereken önemli bir işi hatırlamak amacıyla parmağa bağlanan ipi Sehî; “Adil şehin eşiğinde beni hatırlamak için, hâtem parmağına altın ip bağlar” şeklinde ifade etmektedir.

Şeh-i ‘âdil işigüünde beni yâd itmek için

Barmağın rişte-i zerrîn ile bağlar hâtem (Kaside 25-16, s. 103)

20. Saçı Saçmak

Geçitlerde, törenlerde sultanın yahut düğünlerde gelinin geçtiği yola altın, para, çiçek yahut bereketi simgeleyen bakliyatın ve şekerin saçılması geçmişten günümüze ulaşan bir gelenektir.

Ali Seydî Bey, Teşrifat ve Teşkilatımız isimli eserinde Tarih-i Ebu'l-Faruk'tan aktardığını belirterek bu gelenekle alakalı bir örnek vermektedir. Buna göre, Sultan I. Ahmed'in avlanmak amacıyla gittiği Edirne'de sarayın dış kapısından içine kadar geçeceği yol üzerine altın ve gümüş paraların serildiği ifade etmektedir (Ali Seydî Bey, t.y.).

Günümüzde de devlet büyüklerinin geçeceği yola halı serilmesi, gelinin başına bereketi simgeleyen pirinç yahut çiçek saçılması, yere şeker dökülmesi bu âdetin sürdüğünü göstermektedir.

Ayağın toprağına saçmağı saçu yirine

Rişte-i nazma Sehî düzdi yine dürr-i le'âl (Terkib-i Bend 2-37, s. 140)

Beyitte sabaha karşı gül yaprağında oluşan çiğ taneleri inciye benzetilerek gülün sevgilinin ayağına saçmak için eteğini bu incilerle doldurduğu ifade edilmektedir.

Çın şeherden yüz sürüp ayağına saçmağı için

Dâmenini toldurur dürrlerle her aḥşâm gül (Gazel 150-4, s. 242)

Şair âdetâ estetik zevkin ve zarafetin doruğa çıktığı bir dönemde yazdığını göstermek için ince bir hayal kurmaktadır. Saba rüzgârının gül bahçesini dibayla döşediğini nisan yağmurunun ise gül bahçesinin meclisinde gül suyu saçtığını belirtmektedir.

Şahn-ı gül-şende şabâ dîbâ gülistânı döşer

Ebr-i nîsân bezm-i gül-zârûn gül-âb efşânıdur (Kaside 19-13, s. 80)

21. Sefere Çıkmak

Savaş sebebiyle veya başka bir nedenle çıkılan uzun yolculuklar sefer olarak adlandırılmaktadır. Padişahların çıktıkları seferlerde yüzlerce aşçı, altınlı gümüşlü yemek takımları, kilerciler de gruba dâhil olmaktadır. Ancak Kânûnî sonrasında sefere çıkan padişah az olduğu için bu gösterişle sefere çıkılmamıştır. Bunun yanı sıra Sultan IV.Murad, yemeğini askerle yiyerek çok defada açık havada başını

atının eyerine yaslayarak uyumayı tercih etmiştir (Ali Seydi Bey, t.y., s. 136-137). Aşağıdaki beyitte Rum diyarına çıktığı seferde yolunun Karaferye'ye düştüğünü belirtmektedir.

Bir gün çıkup ki Rûm iline eyledüm sefer

Nâ-gâh Karaferye'ye düşdi yolum meger (Kaside21-1, s. 88)

Sefere çıkanların yanlarına yiyecek içecek almaları âdet olmakla birlikte zorunluluktur. Sehî ölümü sefere çıkmaya teşbih ederek, seferde helvanın azık yapıldığını söylemektedir.

Cân virürken lebi şeftâlûsın alsam n'ola kim

Sefer ehli yola azık diyü helvâ götürür (Gazel 61-2, s. 189)

22. Seyyidlerin Yeşil Giymesi

Osmanlı İmparatorluğunun giyim kültürüne bakıldığında oldukça zengin bir yapı karşımıza çıkmaktadır. Birçok farklı milletin ve dînî grubun bir arada barış içerisinde asırlarca yaşamalarında hiç kuşkusuz insanlar arası ilişkileri düzenleyen kanun ve kuralların önemi büyüktür. Bu kuralların bir kısmı da giyim-kuşamla ilgilidir.

İlk dönemlerden itibaren Peygamber soyundan gelenlerin başlarına yeşil sarık sardıkları, giysilerde yeşili tercih ettikleri bilinmektedir. Bu sebeple yeşil sarık seyyidliğin göstergesi olarak kabul edilmiştir. Osmanlı'da da bu sebeple Peygamberin soyundan gelenlerin yanı sıra din büyüklerinin de yeşil renkli sarık kullandıkları görülür. Hatta öldüklerinde kabirleri yeşil renge boyanarak bu kişilere verilen değer gösterilir (aktaran Genç, 2009).

Boynına aşdı ridâ-yı sebzi seyyidler gibi

Bağladı 'Abbâsiler resmince hoş destâr gül (Kaside 23-8, s. 95)

23. Sultanın Kapısında Nöbet Tutulması

Sultanın gece uyurken kapısında O'nu korumak amacıyla bekleyen nöbetçilerin bulunması âdeti de Sehî Bey'in şiirinde kendisine yer bulmuştur. Sevgilinin hayali sultana benzetilirken, can ve dil de onu koruyan bendelere teşbih edilmektedir.

Cân u dil zülfüñde hıfz itse hayâlün n'ola kim

Bendeler 'âdetdür itmek her gice sulţânı hıfz (Gazel 116-2, s. 221)

24. Türbenin Mermerden Yapılması

Mezarlar ve mezar taşlarının yapımında günümüzde dahi mermerin tercih edildiğini söylemek mümkündür. Şair mezarının yapımında mermer kullanılmasını vasiyet etmektedir.

Ölse bir sengîn-göñül servüñ hevâsından Sehî

Billâhî ey serv-i men mermer yapasız türbetin (Gazel 185-5, s. 263)

25. Yağma Âdeti

Yağma, Türk kültüründe uygulanan bir âdettir. Savaştan sonra fethedilen topraklar galip tarafın askerleri tarafından yağma edilirdi. Bunun dışında bir de bayramlarda, kutlamalarda hükümdarın kullarına ihsan ettiği para ve altının yağma edilmesi geleneği mevcuttu.

Eski Türk toplumlarında düğün ve şenlikler esnasında yağma geleneğinin olduğu bilinmektedir. Eski Türklerde “*potlaç*”, Kaşgarlı Mahmud’ta “*kençliyu*” olarak geçen bu gelenek Osmanlı döneminde de varlığını sürdürmüştür. Bu âdet hükümdarın tebaasına sofrasını, malını, parasını yağmalatması olarak açıklanabilir. Yağmayla gösterilen hükümdarın zenginliği ve cömertliğidir (Arslan, 1999, s. 212). Yağma geleneği, iki başlıkta incelenebilir; İlki yemek ve çanak yağması, ikincisi ise altın ve gümüş yağmasıdır (Arslan, 1999, s. 213). Dîvânlar toplumun âdetleriyle alâkalı pek çok bilgi ihtiva etmektedir. Bayramlarda padişahın kullarına ihsan ettikleri tabiattan alınan unsurlarla, benzetmelerle şiirlere konu olmuştur. Bayram sabahında padişahın kapısında yıldızlar samanyolu üzerine kâseler dizer. Laleler padişahın verdiği ziyafeti kâse kâse yağmalar. Kâselerin yanında dirhem ve dinar da yağmalanır (Sungurhan, 2011, s. 57). Aşağıdaki beyitte melek yüzlü bir perinin aniden can ve gönül mülkünü yağmaladığı ifade edilmektedir. Yağma karşı tarafın izni gözetilmeksizin kaba kuvvetle, cebren yapılır. Burada da güzelin, aniden aşığın gönlünü aldığını, Onu kendisine meftun ettiğini görmekteyiz.

Nâgehân bir perî melek-sîmâ

Cân u dil mülkin eyledi yağma (İstiftâ 4, s. 347)

26. Yakadan Geçirmek

“Yakadan geçirmek Osmanlı toplumunda uygulanan bir âdettir. Öksüz ve yetim olan çocuğu evlat edinmek için henüz ergenliğe girmemiş olan çocuk, geniş bir elbise giyinen kadın tarafından soyularak elbisenin yakasından dualarla geçirilirdi. Böylece artık o kişinin çocuğu olur, evde başka çocuklar varsa onların da öz kardeşi sayılırdı (Tanyeri, 1999, s. 242). Dîvânda bu âdet iki yerde karşımıza çıkmaktadır. İlkinde “yakadan geçme” olarak görünen âdet ikinci beyitte “bir yakadan baş çıkarmak” olarak kullanılmaktadır.

Hakk oğuldur yakadan geçme begüm eşk-i yetim

Ṭıfl iken daği bırakmışdı gözüm dâmenüme (Gazel 203-2, s. 273)

Muhammed ile çıkardı o bir yakadan baş

Bir olduğına ikisi yeter bu deñlü güvâh (Kaside 2-15, s.31)

27. Yüzüne Kara Sürmek

Beyitte yüzüne kara dürtmek olarak görülen âdet, bir yanlıştan, hatalı bir davranıştan dolayı kişinin yüzüne siyah boya, kömür gibi bir madde sürüp toplum içinde teşhir ederek utandırmak esasına dayalıdır. Osmanlı toplumunda alenen şarap içen kişinin bu yöntemle cezalandırıldığını bilinmektedir (Özkan, 2007, s. 317).

“Anber, sevgilinin kâkülüne özendiği için rüzgâr yüzüne kara sürüp onu teşhir etti” şeklinde günümüz Türkçesine çevrilen beyitte kara sürmek âdetine rastlanmaktadır.

Kâkül-i miskînüñe öykündüğüçün rûzgâr

Ƙara dürtüp yüzine teşhîr itdi ‘anberi (Gazel 264-3, s. 307)

B. SEHÎ BEY DİVANI'NDA İNANÇLAR

1. Âh Almak

Üzüntü, keder sebebiyle muhatabına sitem etmeye “âh almak” denilir. Halk arasında âhın yerde kalmayacağı, âh alanın iflah olmayacağı gibi inanışlar vardır. Beyitte sevgilinin gece vakti âşığı ağlatarak âhını aldığı ifade edilmektedir.

Âhum alup gice beni ağlatdı gerçi yâr

ƘorƘarın anı âh-ı seher-gâh oñarmaya (Gazel 1-3, s. 151)

2. Allah'ın “Hâdi” İsmi

Allah'ın 99 ismi Müslümanlar arasında son derece kutsal ve kıymetlidir. Hangi sıkıntıyla imtihan olunuyorsa o durumla ilgili ismi anmak suretiyle sıkıntıların bertaraf olunacağına inanılmaktadır. Hâdi ismi “Hüdâ” kelimesinden türemekle birlikte hidâyet anlamına gelmektedir. Hayırlı bir hedefe rehberlik eden manasındadır. Şair Hâdi ismini okursan Allah'ın hidayeti yani doğru yolu göstereceğini ifade etmektedir.

Münevver eyle gönülün hânesini zıkr-i Ƙalbî it

OƘursañ Hâdi ismini saña HaƘ'dan hidâyetdür (Kaside 18-18, s. 76)

3. Allah'ın Taş Etmesi

Müslümanlar için Kâbe'nin duvarında olan ve siyah renginden dolayı Hacerü'l-esved olarak anılan taş kutsaldır. Taşın Hz. İbrahim zamanından beri orada durduğu rivayet edilmekle birlikte Kâbe tavaf edilirken başlangıç noktası kabul edilmesi de önemlidir. Dinimize ait kutsal nesnelere saygısızlık yapmak, onlara bilerek zarar vermek Müslümanlar arasında hoş görülmeven davranışlardır. Beyitte Hacerü'l-esved'in benzetme unsuru yapılması dolayısıyla, Allah'ın bunu yapan kişiyi cezalandırarak taşa çevireceği inancı ele alınmaktadır.

Beñzetme hâline hâcerü'l-esvedî gider

Tañrı urur şaƘın seni Ƙapkara taş ider (Gazel 50-3, s. 182)

4. Besmele Çekmek

Besmele bir işe Allah'ın adıyla başlamak anlamına geldiğinden ve Kur'ân'da her surenin başında bulunduğundan, inananlar için çok önemlidir. Birçok hadis de bu anlamda besmelenin önemini

pekiştirmektedir¹. Müslümanların bir işe başlarken besmele çekmeleri âdeti aşağıdaki beyitte her zor işin anahtarının besmele olduğu şeklinde ifade edilmektedir.

Kaşuñı zıkr idüp añsam dehenüñ yoqlıgını

N'ola her müşkil işe besmele olur miftâh (Gazel 29-4, s. 169)

5. Duhân Sûresi

Klasik Türk Şiirinde anlatımı daha etkileyici kılmak amacıyla ayet ve hadislerden faydalandığına sıklıkla rastlanmaktadır. Fetih Sûresi; savaşta zafer kazanmanın manevi bir desteği olarak bazen tılsımlı gömleklere yazılarak, bazen muska halinde boyuna asılarak, bazen de kılıçların üzerine yazılmak suretiyle kullanılmaktaydı.

Beyitte Duhân Sûresi'nin inanmayanların karşılaşacakları azabı hatırlatmak amacıyla kullanıldığı görülmektedir. Kılıcın Fetih Ayetini² her okuyarak zafer kazandığı ifade edilirken; savaş meydanındaki mücadelenin şiddeti, Duhân Sûresine³ gönderme yapılarak adeta bir kıyamet günü tasviri yapılmaktadır.

Gerçi yaqar çerâğı Duḡân sûresinden ol

Fetḡ âyetini ezber oqur her zamân kılıç (Kaside 15-20, s. 65)

6. Hz. Hızır

Hızır klasik şiirde sıkça bahsedilen bir şahsiyettir. Dînî kaynakların bazılarında peygamber bazılarında ise veli olarak anılır. Edebiyatımızda dudak âb-ı hayâta benzetildiğinde üzerindeki tüyler çeşmenin üzerine Hızır'ın yazdığı mısraya ya da Kevser sûresine benzetilir. Dudak, âb-ı hayât olduğunda üzerindeki tüyler Hızır'ın âb-ı hayât üzerine gelmesi olarak tasavvur edilir. Sevgilinin yüzü suya benzetildiğinde, saçları seccadesini serip suyun üzerinde namaz kılan Hızır'a benzetilir (TDVİA⁴, C.17, s. 406-409).

Aşağıdaki beyitte de Hızır'ın kerametlerinden biri olan su üzerinde yürümesi ele alınarak; sevgilinin yüzü suya, üzerindeki tüyler de Hızır'a benzetilmektedir. Hızır, beyitlerde yeşil, koyu mavi gibi renklere teşbih edilmesi sebebiyle burada da yeni çıkan tüylere benzetilmektedir.

Ruḡsârüñ üzre geldi ayak bağdı Hızır-ı ḡaḡ

Çıkmış yürür şü üstine gör bu kerâmeti (Gazel 269-4, s. 310)

Hızır'ın suyun üzerinde yürümesini ele alan bir başka beyitte, sevgilinin yüzündeki tüylerin Hızır gibi su üzerinde yürümek istedikleri için yüzüne ayak bastıkları söylenmektedir.

¹ Riyâzü's-sâlihîn, 730-731-733 vd.

² Fetih 48-1 "Biz sana apaçık bir fetih verdik" 48-3 "Ve Allah sana şanlı bir zafer versin".

³ Duhân 44-10 "Göğün açık bir duman getireceği günü gözetle" 48-11 "(Duman), insanları sarar. Bu acı bir azaptır".

⁴ TDVİA; Türk Diyanet Vakfı, İslâm Ansiklopedisi.

Şafha-i ruhsârûña geldi ayâğın başdı hať

Hızr gibi yürimek ister meger âb üstine (Gazel 236-3, s. 292)

7. İhlâs Suresinin Sıkıntıya İyi Gelməsi

Gam ve keder hissedildiğinde insanın üzerindeki psikolojik ağırlığın kalkması amacıyla Kur'ân-ı Kerim'den âyetlerin okunması günümüzde hâlen varlığını sürdüren bir düşüncedir.

Sevgilinin saçlarının derdinden kurtulmak isteyen şair, bin kere İhlâs duası okumasına rağmen bu sıkıntıdan kurtulamadığını ifade etmektedir.

Halâş olmadı dil zülfüñ gamından

Okıdum gerçi biñ bir kerre ihlâş (Gazel 113-2, s. 219)

8. Hz. İsa'nın Nefesiyle Can Vermesi

Hemen her peygamberin kendisiyle özdeşleşen mucizeleri vardır. Hz. Musâ'nın Kızıldeniz'i ikiye bölmesi (Bakara Sûresi 2/50), Hz. Muhammed'in ayı ikiye bölmesi (Kamer Sûresi 54/1-2) gibi Hz. İsa'nın da ölmüş birine nefesini üfleyerek can vermesi de (Mâide Sûresi 5/110) halk arasında yaygın ve bilinen bir durumdur. Beyitte gül; gönlü hasta olan bülbüle, Hz. İsa gibi her nefeste bin hayat verir denilmektedir.

Bülbül-i dil-ğasteye bir demde virür biñ hayât

Her nefesde gösterür 'İsî gibi i'câz gül (Gazel 149-6, s. 242)

9. Kâbe Tavaf Ederken İhram Giymek

Tavaf, Müslümanların hac vazifelerinde Kâbe'nin etrafını belirli kuralı yerine getirerek dolaşmalarıdır. Bu vazifeyi yerine getirenler ihrâm giyerler. Sehî kırmızı ihram bağlayan gülün, sevgilinin güzellik bahçesini tavaf etmek istediğini dile getirmektedir.

Gülsitân-ı Ka'be-i hüsnüñ tavâf itmek diler

Âl vâlâdan beline bağlamış ihrâm gül (Gazel 150-3, s. 242)

10. Kadere İnanmak

İslâmiyet'te imanın şartlarından biri kaza ve kadere inanmaktır. Allah'ın insanî davranışları ezelde planlayıp zamanı geldiğinde ortaya çıkarması anlamındadır. Allah'ın ezeli hükmüne kader, bu hükmün gerçekleşmesine kaza denilmiştir (TDVİA, C.24, s. 58-63). İsrâ sûresi 13'teki "Her insanın sorumluluğunu omuzuna yükledik..." ifadesi insan iradesinin yolunu çizmek hususunda özgür olduğunu belirtmektedir.

Beyitte "nakşın sayfa sayfa ezelde yazılması" Levh-i Mahfûz'u işaret etmektedir. Levh-i Mahfûz göğün yedinci katında bulunduğu ve üzerinde kaderin yazılı olduğuna inanılan levhadır (Pala, 2000, s. 255).

Hüsnüñ kitâbın okur idi dil sebağ sebağ

Nağsuñ ezelde yazılır iken varağ varağ (Gazel 122-1, s. 225)

11. Kadir ve Berat Gecelerinde İbadet Etmek

Kadir Sûresi 3. âyette geçen “*Kadir gecesi bin aydan daha hayırlıdır*” ifadesi yüzyıllarca Müslümanlar arasında Kadir gecesinin önemli addedilmesine ve ibadetle geçirilmesine vesile olmuştur (TDVİA, C.24, s. 124). Yine Berât gecesinin hayırlı ve Allah’ın bağışlayıcılığının kullarının üzerinde olduğuna dair Hz. Muhammed’e isnat edilen ifadeler de yine bu gecenin “rahmet gecesi” olarak anılmasına sebebiyet vermiştir (TDVİA, C.5, s. 475). Şair bu sebeple kasidesinin muhatabı olan İbrahim Paşa’nın her gecesinin Kadir Gecesi ve Berat Gecesi gibi sevap kazanacağı, mübarek geceler olmasını dilemektedir.

Her giceñ Kıadr ü Berât u her günüñ nev-rûz ola

*Uşbudur virdüm benüm vallâhu‘ a‘ lem bi’ş-savâb*⁵ (Kaside 12-38, s. 56)

12. Makam ve Mevkinin Allah’tan Gelmesi

Türkler sadece Osmanlı İmparatorluğu döneminde değil; tarih boyunca kurdukları daha önceki devletlerde de hanın, hakanın yani devleti yöneten kişinin yaratıcı tarafından kutsandığına inanmışlardır. Destanlarda bu tiplerin olağanüstülüklerle bezeli hikâyeleri insani vasıfların çok üzerinde yetenekleri olduğu görülür (Düzgün, 2012, s. 9-10). Osmanlı İmparatorluğu döneminde de bu inançta köklü bir değişiklik olmamıştır. Tanrı karşısında bütün yaratılanların eşit olduğuna iman eden bu millet hükümdar ailesinin kanını kutsal saymış ve onlardan birini katlederken dahi kanını akıtmamaya dikkat etmiştir. Aynı mantıkla izzet ve ikbalin Tanrı’dan geldiğine inanılmış; makam, mevki ve zenginlik Tanrı’nın lütfu sayılmıştır. Aşağıdaki beyitte de bu inancın bir yansımasını görmek mümkündür. Sadrazam İbrahim Paşa’ya yazılan bir kaside de Allah’ın ona devlet libasını kat kat giydirdiği şu şekilde ifade edilmektedir.

‘İzz ü ikbâlile hem begler begisin hem vezîr

Egnüñe geydürdi Hağ devlet libâsın kat kat (Kaside 14-12, s. 61)

13. Mushaf Açmak -Fal Bakmak- Remmâl

Bir niyet yahut istek için özellikle de Kur’ân’dan sayfa açarak fal bakmak, beyitlerde karşımıza çıkan bir adettir (Özkan 2007, s. 488; Tolasa 2001, s. 34). Aşağıdaki beyitte güzel, Mushaf’a benzetilmiş ve fal açtığı ifade edilmiştir.

Hâşşa ki devr-i Hazret-i Şeh Bâyezid ola

Kim hüsnî nüshasından açar fâl sâl-i ‘îd (Kaside 16-8, s. 69)

Kur’ân’dan rasgele bir sayfa açarak bir nevi fal bakmak eski bir âdettir. Düşmanlarının katli için seçeceği yola karar veremeyen şair; kendisine yol göstermesi amacıyla Mushaf açmayı düşünmekte ve elini çarpmasıyla azap âyetlerinin hemen açılacağından dem vurmaktadır.

Muşhaf açsam katl-i a‘ dâ için ey kisrâ-nişîn

⁵ “Doğruyu en iyi bilen Allah’dır” mânâsındadır.

El urcağ açılır fi'l-hâl âyât-ı 'azâb (Kaside 12-22, s. 54)

İnsanlar her dönemde geleceklerinden haberdar olmak arzusu içinde olmuşlardır. Günümüzde dahi tarot kartları yahut kahve vasıtaıyla fal bakan ve baktıranlar mevcuttur. Oysa dinimizce gaybı ancak Allah'ın bildiği herkesçe malumdur. Beyitte remmâl kelimesi remil-reml falına bakan kişi anlamına gelmektedir. Remil rivayete göre Hz. Âdem'den beri var olan bir çeşit faldır. İlk zamanlar kum üzerine parmakla şekiller çizildiği için bu adı almıştır. Noktalar ve çizgiler yorumlanarak kişinin geleceğinden haber verilir. İki nokta bir çizgi anlamına gelir (Özkan 2007, s. 142; Pala 2000, s. 329).

Çarh bir remmâldür bahtuñ zamîrin bilmege

Noqtalar dökmüşdür encümden olup mili şihâb (Kaside 12-15, s. 54)

14. Mushaf'a Saygısızlığın Günah Olması

Sevgilin fizikî güzellik unsurları beyitlerde sıkça ele alınır. Aşağıdaki beyitte bu unsurlardan ayva tüyleri, yanak ve zülfün kullanıldığı görülmektedir. Renkleri siyah olarak tasavvur edilen hat ve zülf, bu bakımdan kâfirdir. Ancak burada yanak Kur'an'a benzetilirken üzerine basan zülf kâfirlikle suçlanmaktadır. Kur'an kutsal kitap olması sebebiyle O'na zarar vermek, yırtmak, üzerine basmak dinimiz bakımından günahdır. Beyitte bu inanç dile getirilmektedir.

Hey ne kâfirdür hahtuñ haddüñde görüp zülfüñi

Muşhaf-ı hüsnе ayak başdı diyü tekfir ider (Gazel 48-3, s. 181)

15. Sâd Sûresi

Sâd sûresinde rüzgârın Hz. Süleyman'ın emrine verildiği ve onun arzusuyla hareket ettiği ifade edilmektedir⁶. Beyitte nergisin bakışlarının etkisiyle meclisin bozulmaması için Sad suresinin okunması istenmektedir.

Bu bezme degmemege nergisüñ gözi sihri

Eyâ nesîm-i şabâ Şâd sûresin oğı ur (Kaside 20-23, s. 85)

16. Sihir

Sihir sözlüklerde büyü efsun manasına gelen bir kelimedir. Kaynaklarda büyü'nün ustaları olarak Hârût ve Mârût'un adı geçmektedir. İnsanlara büyü'yü öğreten onlardır (Pala, 2000, s. 353). Beyitte sihir ve efsunun o servi üzerinde bir işe yaramadığı belirtilmektedir.

Egmedi sihr ü füsûn ile o servi bu Sehî

Yandı odlara düşüp sûz ile eş'âra yazuğ (Gazel 124-6, s. 226)

⁶ Sad 38-34 "Andolsun Süleyman'ı denedik. Tahtının üstüne bir ceset bıraktık, sonra (bize) yöneldi." 38-35 "Rabbim, dedi, beni affet, bana. Benden sonra hiç kimseye nasib olmayan bir mülk (hükümdarlık) ver. Çünkü Sensin o çok lütfeden, Sen!" 38-36 "Biz rüzgârı ona boyun eğdirdik. Onun istediği yere tatlı tatlı eserdi."

Sihrin beyitlerde zaman zaman füsûn, şiddetli tesir gibi anlamlarda kullanıldığı da görülmektedir. Beyitte sevgilinin etkileyici bakışları sebebiyle âşık olunduğundan ve bakışlarının oku sebebiyle aşığın canını perişan ettiğinden bahsedilmektedir.

Gözi sihrinden olmuşam meftûn

Ġamzesi oķı câmı itdi zebûn (İstiftâ 6, s. 347)

17. Süleyman Peygamber

Hız. Süleyman klasik şiirde sıkça karşımıza çıkan bir şahsiyettir. Hâtem isimli yüzüğü, hayvanlarla konuşabilmesi, peri ve cinlerin emrinde olması gibi özellikleri beyitlerde işlenmiştir. Aşağıdaki beyitlerde de insan, peri ve cinlerin onun emrinde olduğu inancı ifade edilmektedir.

Râm oldu cümle emrine ins ü perî vü cin

Var ise buldı mühr-i Süleymân'ı Kâbluca (Gazel 244-2, s. 296)

Süleyman Peygamber ve karınca arasında geçen ve Kur'ân-ı Kerim'de Neml Sûresi 18. ve 19. ayette geçen Hz. Süleyman'ın karıncayı duyması olayına aşağıdaki beyitte değinilmektedir⁷.

Bir nazar kıl ben gedaya k'olsa şâhum yaraşur

Sen Süleymân devletinde ben karınca kâm-yâb (Kaside 12-32, s. 55)

Sonuç

Sehî Bey Dîvân'ını âdetler ve inançlar bakımından incelediğimiz bu çalışmada eserin dönemine ait toplumsal hususiyetleri yansıttığı açıkça görülmektedir. Eser, halkın gündelik hayatta kullandığı dili; uyguladığı âdetleri, inançları, bu unsurlara ait usulleri içermesi açısından son derece zengin bir kaynaktır. Dönem edebiyatının yaşanan hayattan uzak olduğuna, soyut kavramlar üzerine bina edildiğine dair görüşlerin dile getirildiği düşünüldüğünde bu yargının ne kadar hatalı olduğu görülmektedir. Alanda yapılan bu ve buna benzer çalışmalar Klasik Türk Edebiyatı ürünlerinin halkın yaşadığı hayatın birer aynası olduğunun kanıtıdır. Döneme ait eserlerin kendilerine has bir anlam çerçeveleri olmakla birlikte, eserlerde sosyal hayat unsurlarının işlendiği açıktır. Bu açıdan Sehî Bey Dîvânı dönemin kültür hazinesini barındıran kıymetli bir kaynaktır. Eser üzerinde yapmış olduğumuz bu çalışmada belirlediğimiz “âdet” ve “inançlar” başlıklarının dışına çıkmamıştır. Sosyal hayatın bu başlıklarının dışında kalan konularına değinilmemiştir. Bunun sonucunda ortaya çıkan çalışma, Dîvân'ın bahsedilen unsurlar açısından zengin bir kaynak olduğunu göstermekle birlikte eksiklikler olması muhtemeldir.

⁷ Neml 27- 18 “Karınca vadisine geldikleri zaman bir karınca: “Ey karıncalar” dedi, “yuvalarınıza girin ki Süleyman ve orduları farkında olmayarak sizi ezmesinler.” Neml 27-19 “(Süleyman) Onun sözüne gülümseyerek dedi: “Rabbim, bana ve anama, babama lütfettiğin ni'mete şükretmemi, senin beğeneceğin faydalı bir iş yapmamı gönlüme ilham eyle ve rahmetinle beni iyi kullarının arasına sok”.

Etik Kurul İzni

Bu makale, etik kurul izni gerektiren bir çalışma grubunda yer almamaktadır.

Kaynakça

- Abdülaziz Bey, (2002). *Osmanlı âdet, merasim ve tabirleri* (Çev.K. Arısan ve D. A. Günay). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Ahmet Refik, (1988). *Onuncu asr-ı Hicrî'de İstanbul hayatı*. Enderun Kitabevi.
- Ali Rıza Bey, (t.y.). *Bir zamanlar İstanbul* (Çev. N.A. Banoğlu). Tercüman 1001 Temel Eser.
- Ali Seydi Bey, (t.y.). *Teşrifat ve teşkilatımız* (Çev. N.A. Banoğlu). Tercüman 1001 Temel Eser.
- Arslan, M. (1999). *Türk Edebiyatında manzum surnâmeler (Osmanlı saray düğünleri ve şenlikleri)*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Canım, R. (2000). *Latîfi tezkiretü'ş-şu'arâ ve tabsıratü'n-nuzamâ*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Devellioğlu, F. (1998). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lügat*. Aydın Kitabevi Yayınları.
- Düzgün, Ü. K. (2012). Türk destanlarında merkezi kahraman tipinin tipolojisi. *Folklor/ Edebiyat*, 18(70), 9-46.
- Genç, R. (2009). *Türk inanışları ile millî geleneklerinde renkler ve sarı, yeşil, kırmızı*. Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- İslâm ansiklopedisi* (2006). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kandinsky, W. (2001). *Sanatta ruhsallık üzerine*. Altıkkırkbeş Yayınları.
- Kaplan, Y., & Poyraz, Y. (2010). Dîvân şiirine kaynaklık etmesi bakımından oyunlar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Klasik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı, Prof. Dr. Turgut Karabey Armağanı, 3(15), 151-175.
- Kur'ân-ı Kerîm ve yüce meâli*. (1977). (Haz. S. Ateş). Kılıç Kitabevi.
- Levend, A. S. (1984). *Dîvân edebiyatı*. Enderun Kitabevi.
- Muhyiddîn-i Nevevî, (1971). *Riyâzü's-sâlihîn ve tercemesi* (Çev. K. Burslan, & H. H. Erdem). Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Onay, A. T. (2000). *Eski Türk Edebiyatında mazmunlar ve izahı*. Akçağ Yayınları.
- Özkan, Ö. (2007). *Dîvân şiirinin penceresinden Osmanlı toplum hayatı*. Kitabevi Yayıncılık.
- Özlük, I. P. (2011). *Klasik Türk Şiirinde giyim-kuşam kültürü*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Pala, İ. (2000). *Ansiklopedik Dîvân şiiri sözlüğü*. Ötüken Yayınları.
- Pardoe, J. (1997). *XVIII. yüzyılda İstanbul* (Çev. B. Şanda). İnkilap Kitabevi.
- Sungurhan, A. (2011). *Klasik Türk Edebiyatında îdiyye*. Grafiker Yayınları.
- Sungurhan, A. (2013). Kınalı-zâde Hasan Çelebi'ye gelinceye kadar Anadolu'da şua'râ tezkireciliğinin gelişimi ve tezkiretü'ş-şua'râ'nın tanıtılması. *Dede Korkut Türk Dili ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 3(6), 71-104.
- Şahinler, N. (2002). *Siyah ve yeşil Kur'ân'da renk sembolizmi*. İnsan Yayınları.
- Tanrıbuyurdu, G. (2012). Klasik Türk Şiirinde kılıç duası. *Dîvân Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 9(9), 139-150.

Tanyeri, M. A. (1999). *Örnekleriyle Dîvân şîirinde deyimler*. Akçağ Yayınları.

Tolasa, H. (2001). *Ahmed Paşa'nın şîir dünyası*. Akçağ Yayınları

Uğur, E.Y. (2009). *Klasik Türk Şîirinde renkler*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yekbaş, H. (2020). *Sehî Bey Dîvânı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü.

